

فرانکلین دین لوئیس مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب

جلیل باقری

کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی

چکیده

او را از آغاز تا امروز با رویکردی تاریخی مورد بررسی قرار دهد محسوس بود. سالها قبل، رینولد نیکلسون (۱۹۴۵-۱۸۶۸م)، مولوی پژوه برجسته انگلیسی، آثار محققانه خود را به زبان انگلیسی منتشر کرد. پس از نیکلسون شاگردش، آرتور جان آبری (۱۹۰۵-۶۹)، بر آن بود تا تحقیقی کامل راجع به زندگی، آثار و تعالیم مولانا فراهم آورد ولی عمرش وفا نکرد. و این کار همچنان بر جای مانده بود تا اینکه در سال ۲۰۰۰ م. فرانکلین دین لوئیس کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب را به زبان انگلیسی منتشر کرد. در این مقاله سعی شده تا این مولوی پژوه و اثرش به دستداران مولانا معرفی گردد.

کلید واژه

فرانکلین دین لوئیس، مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب- مولانا

دکتر فرانکلین دین لوئیس، مولوی پژوه پنجاه ساله آمریکایی، در کتاب خود مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب سعی کرده تا چهره راستین مولانا جلال الدین محمد بلخی را که گاه در جهان غرب دستخوش تغییر و تحریف قرار گرفته است به هموطنان آمریکایی‌اش معرفی کند. مخاطبان دکتر لوئیس که در اصل هموطنان او هستند، می‌توانند از طریق این کتاب که با تکیه بر رویکردی تاریخی نگاشته شده است مولانا و بستر تاریخی- فرهنگی او را بهتر بشناسند و همچنین از بازتاب اشعار و افکار مولانا در جهان امروز شرق و غرب آگاهی یابند. پیش از لوئیس در دنیای غرب بیشتر به ترجمه آثار مولانا و شرح آراء و افکار او پرداخته شده بود. از این رو جای خالی کتابی جامع که احوال مولانا و روزگار

مقدمه

در میان آثار ادبی منظوم نادرند آثاری که در صورت ترجمه شدن باز هم بتوانند خوانندگان بسیاری را به خود جذب کنند. از این رو برای آنکه یک اثر بعد از ترجمه نیز همچنان جالب و تأثیرگذار باقی بماند، باید حداقل یکی از این دو یا هر دو را داشته باشد: اول، مترجم توانا دوم، آنکه خود اثر در باطن حرفی برای گفتن داشته باشد. چرا که اگر قوام یک اثر تنها به واج آرابی‌ها، تشبیهات، مفتعلن‌ها و سایر زیبایی‌های ظاهری ادبی باشد، در اکثر موارد پس از ترجمه، آن اثر تا حد زیادی جذابیت خود را از دست خواهد داد.

مثنوی معنوی مولانا جلال الدین محمد بلخی همچون دیوان شمس او از آن نادره گفتارهایی است که مولانا خیمه آن را تنها بر ستون زیبایی‌های ظاهر بر پا نکرده است. این کتاب دفترهایی است حاصل هجوم اندیشه‌های بدیع و ژرف بر ذهن پویا و خاطر سرکش مولانا. اندیشه‌هایی چنان عمیق که به هر زبان ترجمه شود با سطح آن زبان فاصله بسیار دارد و هم از این روست که امروز مولانا جزء پرطرفدارترین شاعران فارسی‌گوی در سرزمین‌های غیرفارسی زبان به شمار می‌رود.

در تاریخ ۱۳۸۹/۹/۱۹ یکی از رادیوهای انگلیسی زبان ایالات متحده به نام رادیو ان.پی.آر. (NPR) در یک مصاحبه هفت دقیقه‌ای با کالمن بارکس - که بیش از دیگران باعث شهرت مولانا در آمریکا شده - اعلام کرد که مولانا پرفروش‌ترین شاعر آمریکاست. (The top selling poet in America) (ان.پی.آر. اکتبر ۲۰۱۰) سیزده سال پیش، یعنی سال ۱۳۷۶ ش. نیز مجله کریسچن ساینس مانیتور همین مطلب را اعلام

کرده بود. (لوئیس، ۳/۱۳۸۶)

رادیوی مذکور در سپتامبر سال ۲۰۰۷ نیز به مناسبت هشتادمین سالگرد مولانا مصاحبه‌ای هفت دقیقه‌ای به زبان انگلیسی با دکتر سید حسین نصر برگزار کرد و در آن اعلام کرد که مولانا یکی از محبوب‌ترین شاعران دنیای غرب است که هنوز بعد از هشتصدسال شور و وجد و میل به عالم الهی را بر می‌انگیزاند. (ان.پی.آر. سپتامبر ۲۰۰۷) در همان سال (۲۰۰۷) به مناسبت هشتادمین سالگرد مولانا یکی از پر بیننده‌ترین تلویزیون‌های انگلیسی زبان (بی.بی.سی) که روزانه حدود سی میلیون بیننده دارد، در بخش خبر خود، با نمایش تصاویری از سماع مولویان ترکیه قسمتی را به مولانا اختصاص داد، در زیرنویس آن خبر نوشته بود «شاعر قرن سیزدهم میلادی، مشهور در آمریکا» (بی.بی.سی، سپتامبر ۲۰۰۷)

در دانشنامه نرم‌افزاری جامع و پر رونق انگلیسی زبان انکارتا (انکارتا، ۲۰۰۸) که محصولی است از شرکت مایکروسافت (Microsoft) ذیل نام جلال‌الدین رومی (Jalal al-din Rumi) وصفی از مولانا را به همراه قطعه‌ای صوتی - که تنها برای تعداد محدودی از شخصیت‌ها در نظر گرفته شده - از ترجمه شعر او می‌توان دید. در همان ابتدای مدخل آمده است «عارف و شاعر ایرانی، که اشعارش آمیخته است با تصوف و جنبش عرفانی اسلامی، زاده بلخ در افغانستان امروز، وی همراه با خانواده‌اش به قونیه سفر کرد ...» (انکارتا، ۲۰۰۸)

البته با توجه به مطالب فوق‌الذکر نباید چنین تصور کنیم که مولانا در غرب چنان مشهور است که فردوسی و خود مولانا و سعدی و حافظ در ایران.

اما نکته‌ای که گاه دغدغه خاطر مولوی‌پژوهان امروز

●●● دکتر فرانکلین دین لوئیس، مولوی پژوه پنجاه ساله آمریکایی، در کتاب خود مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب سعی کرده تا چهره راستین مولانا جلال الدین محمد بلخی را که گاه در جهان غرب دستخوش تغییر و تحریف قرار گرفته است به هموطنان آمریکایی‌اش معرفی کند ●●●

●●● برای آنکه یک اثر بعد از ترجمه نیز همچنان جالب و تأثیرگذار باقی بماند، باید حداقل یکی از این دو یا هر دو را داشته باشد: اول، مترجم توانا دوم، آنکه خود اثر در باطن حرفی برای گفتن داشته باشد. چرا که

اگر قوام یک اثر تنها به واج آرایه‌ها، تشبیهات، مفتعلن‌ها و سایر زیبایی‌های ظاهری ادبی باشد، در اکثر موارد پس از ترجمه، آن اثر تا حد زیادی جذابیت خود را از دست خواهد داد ●●●

بعد از دوران دبیرستان لوئیس به هندوستان می‌رود و به طور اتفاقی با یک خانواده ایرانی که اهل ذوق و هنر بوده‌اند آشنا می‌شود. تشویق آن خانواده باعث می‌شود تا او در دانشگاه برکلی ثبت نام کند. طبق گفته لوئیس، او در کلاسی بوده که سی نفر دانشجوی ایرانی داشته و لوئیس تنها دانشجوی خارجی آن کلاس بوده است. آن طور که او خود نیز می‌گوید، آن کلاس برای او همچون محیط طبیعی زبان فارسی بوده است.

براساس اظهارات لوئیس در سال ۱۳۸۳، شاید تعداد کل دانشجویان زبان فارسی در دانشگاه‌های آمریکا تنها به ۳۰۰ نفر برسد و از این تعداد عده محدودتری به زبان نوشتار و تاریخ و فرهنگ مکتوب ایران می‌پردازند. او دلیل این استقبال اندک را در کمی گشت و گذار آمریکاییان در کشورهای فارسی زبان می‌بیند. (شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، ۱۳۸۹)

آن طور که دکتر حسن لاهوتی مترجم کتاب لوئیس گفته، این مولوی پژوه پنجاه ساله آمریکایی از آغاز دوره لیسانس تاکنون بیشتر از ۲۵ سال را صرف آموختن زبان و ادبیات فارسی کرده و تا این سال، ۱۳۸۹، حدود دوازده سال است که به تدریس زبان و ادبیات فارسی مشغول بوده است. تحقیقاتش بیشتر منحصر به ادبیات فارسی و لوازم آن همچون ادبیات عرب و علوم اسلامی بوده است. موضوع پایان‌نامه دکتریش سنایی و پیدایش غزل فارسی بوده که جایزه بنیاد تحقیقات ایرانی را برای او به ارمغان آورده است. به مگر کتاب ارزشمند او درباره مولانا که جداگانه از آن سخن خواهیم گفت، مقالاتش درباره حافظ و رندی، حافظ و موسیقی و گلستان سعدی است که در دایرة المعارف ایرنیکا به چاپ رسیده است.

غرب است، تصور دور از واقع و چهره تغییر یافته و غربی شده مولاناست که برخی در ذهن خود مجسم کرده‌اند. این مطلب را دکتر فرانکلین دین لوئیس در کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب به تفصیل بیان کرده و سعی نموده تا با روشی تاریخی بستر فرهنگی و چهره راستین مولانا را به دنیای غرب معرفی کند.

سابقه فارسی‌دانی فرانکلین دین لوئیس

دکتر فرانکلین دین لوئیس متولد ۱۹۶۱م. ایالت ویرجینیای آمریکا و بزرگ شده کالیفرنیاست. امروزه ایرانیان زیادی در کالیفرنیا زندگی می‌کنند و دکتر لوئیس سال‌های جوانی‌اش را در میان ایرانیان و ایران دوستان مقیم کالیفرنیا گذرانده است. وی با یک خانواده ایرانی مقیم آمریکا و اهل کرمانشاه وصلت کرده است و از این رو با خلق و خو و آداب و رسوم و ادبیات ایرانی آشنایی دارد.

در مصاحبه‌ای که خانم آریتا همدانی در سال ۱۳۸۳ با او انجام داده و در سایت شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی قرار دارد، آمده است که او به شیوایی به فارسی سخن می‌گوید. وی برای اولین بار به دعوت شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی در آذرماه ۱۳۸۲ به ایران آمد. لوئیس می‌گوید که زمان آشنایی‌اش با زبان فارسی به سال‌های دبیرستان بر می‌گردد. در آن دوران پدر بزرگش بخش‌هایی از ترجمه فیتز جerald از رباعیات خیام را که حفظ کرده بود برای او می‌خوانده است. سپس لوئیس متوجه می‌شود ایرانیان زیادی - که میراث‌داران خیامند - در محل سکونتش زندگی می‌کنند و این می‌توانسته در آشناییش با زبان فارسی مفید باشد. (شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، ۱۳۸۹)

است.» (لوئیس، ۱۳۸۶/۸ و ۹) در آن دوران لوئیس از آن که پیروی از مولانا در آمریکای شمالی رو به فزونی داشته خرسند بوده اما امروز نگران آن است که فرهنگ عوام در پیام مولانا رخنه کرده و علاوه بر تحریف آن ممکن است متاع معنوی مولانا به کالایی تجاری و مادی تبدیل شود. (لوئیس، ۱۳۸۶/۹) این پژوهشگر آمریکایی درباره مقایسه مثنوی و کمدی الهی دانت می گوید:

«واقعیت آن است که هر خواننده حقیقت بین اگر وقت صرف کند و کمدی الهی دانت را با مثنوی معنوی که نزدیک به دو برابر آن است مقایسه کند، ناگزیر اذعان خواهد کرد مولانا جلال الدین، که نیم قرن قبل از دانت مثنوی را سروده، به مراتب دارای وسعت نظر بیشتر است و اندیشه‌های دینی بسیار ژرف‌تر و جامع‌تری را مطرح می‌سازد.» (لوئیس، ۱۳۸۶/۷)

کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب

مهمترین و جامع‌ترین اثر فرانکلین دین لوئیس درباره مولانا همین کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب است که جایزه انجمن دوستی بریتانیا و کویت را برای او به ارمغان آورد. متن این کتاب که بیش از هشتصد صفحه است، به پنج بخش کلی و پانزده بخش جزئی‌تر تقسیم شده است.

در واقع مخاطبان این کتاب بیشتر آمریکایی‌ها هستند ولی مولوی پژوهان سایر ملل نیز این کتاب را مفید خواهند یافت. از این کتاب دو ترجمه در دست است که اولی ترجمه فرهاد فرهمندفر است که در سال ۱۳۸۳ انتشارات ثالث آن را چاپ کرد و دومی ترجمه دکتر حسن لاهوتی است که نشر نامک ویراست سوم آن را نیز در سال ۱۳۸۶ به چاپ رساند. در گفتگوی تلفنی نگارنده

او همچنین مقامات شیخ احمد جام، ژنده پیل، را هم به انگلیسی ترجمه کرده است. (لوئیس، ۱۳۸۶/ بیست و چهار- پنج)

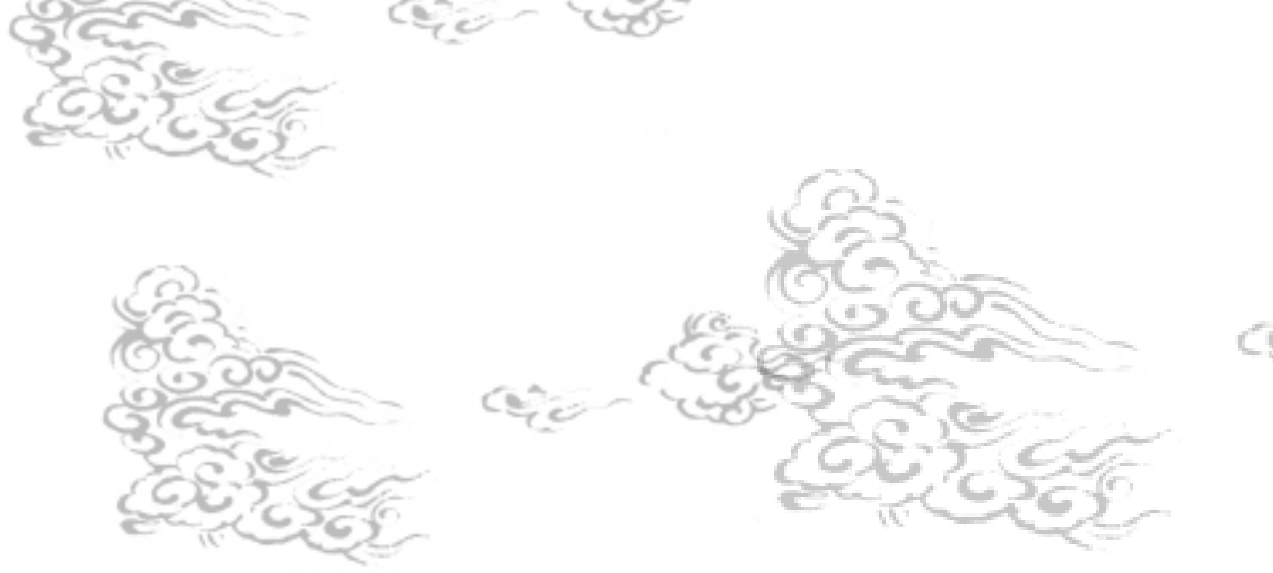
دکتر لوئیس آموختن زبان فارسی در سطح دانشگاه را از دانشگاه برکلی آغاز کرد و قبل از پایان آن دوره، دو سال برای تحصیل ادبیات عرب به دانشگاه لیدز انگلستان رفت. پس از دانشگاه لیدز وارد دانشگاه شیکاگو شد و در سال ۱۹۹۵ دکترای زبان و ادبیات فارسی گرفت. (لوئیس، ۱۳۸۶/ بیست و پنج)

از استادان ایرانی معروف او می‌توان از دکتر حشمت‌الله مؤید - که مهمترین کتاب لوئیس تقدیم به اوست -، دکتر ژاله پیرنظر و دکتر محمود امیدسالار نام برد. این مولوی‌پژوه ابتدا در دانشگاه اموری (Emory University) زبان و ادبیات فارسی تدریس کرد و اکنون در دانشگاه شیکاگو به پژوهش و تدریس در حوزه ادبیات و الهیات ایران مشغول است.

آشنایی با مولانا و علاقه به او

دکتر فرانکلین دین لوئیس در کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب می‌گوید که آشنایی شخصی او با مولانا در دوران دبیرستان، در جنوب کالیفرنیا و در میان سال‌های دهه ۱۳۶۰ شروع شده است. لوئیسدر ایالت کالیفرنیا ابتدا از طریق کتب دینی که ابیاتی از مولانا در آن بوده با مولوی آشنایی یافته است و پس از آن آثار عالمانه رینولد نیکلسون، ادوارد براون و آرتور جان آربری را مورد مطالعه قرار می‌دهد. بعد از مدتی که در زبان فارسی پیشرفت می‌کند به سراغ اصل اشعار مولانا می‌رود. او خود می‌گوید: «نوار کاستی که شاعر نوپرداز ایران احمد شاملو اشعار مولانا را در آن خوانده، از اوایل دهه ۱۳۶۰/۱۹۸۰ به بعد پیوسته مونس من بوده

●●● دکتر لوئیس
آموختن زبان فارسی
در سطح دانشگاه را از
دانشگاه برکلی آغاز
کرد و قبل از پایان
آن دوره، دو سال
برای تحصیل ادبیات
عرب به دانشگاه لیدز
انگلستان رفت. پس
از دانشگاه لیدز وارد
دانشگاه شیکاگو شد و
در سال ۱۹۹۵ دکترای
زبان و ادبیات فارسی
گرفت ●●●

با دکتر لاهوتی ایشان اظهار داشتند که در چاپ اول مخصوصاً و تا حدی در چاپ دوم اشکالاتی چایی که گاه در اعداد و ارقام نیز هست دیده می‌شود و این اشکالات در چاپ سوم رفع شده است. (لاهوری، ۱۳۸۹)

دکتر لاهوتی آثار متعددی از مستشرقان را که درباره مولانا بوده به فارسی برگردانده است. از آن جمله می‌توان به ترجمه شرح مثنوی معنوی مولوی اثر رینولد نیکلسون و گزیده نیکلسون از غزلیات شمس به نام جانِ جان، و نیز ترجمه دو اثر از آنه ماری شیمل به نام‌های شکوه شمس، سیری در افکار و آثار مولانا جلال الدین و محمد رسول خدا اشاره کرد.

نکته دیگر درباره برگردان دکتر لاهوتی آن است که او همگام با ترجمه‌اش با دکتر لوئیس در ارتباط بوده و توانسته از راه مشورت با او ترجمه مطمئنی ارائه دهد. او همچنین از این امتیاز برخوردار بوده که بتواند در حین دو سال ترجمه، برخی از تحقیقات جدید دکتر لوئیس را نیز در کار خود بگنجانند و آن طور که دکتر لاهوتی خود می‌گوید می‌توان گفت ترجمه او در واقع ویرایش جدیدی از کتاب فرانکلین دین لوئیس نیز هست.

درباره کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب باید به این نکته اشاره کرد که این اثر بیشتر با رویکرد تاریخی به مولانا نگریسته است، هر چند که تحلیل‌ها، تعاریف و نکات معرفتی راجع به مولانا در آن کم نیست.

هر خواننده‌ای چه ایرانی و ترک، چه تاجیک و افغان، اگر از زاویه خاص خود به کتاب دکتر لوئیس ننگرد، درمی‌یابد که او با اصرار بر استدلال، مطالب را بدون دلیل نپذیرفته و با تکیه بر همین روش سعی کرده تا نتایج قابل اطمینانی از تحلیل‌های خود استخراج کند. از این رو در مواردی هم که نتیجه‌گیری دشوار یا غیر ممکن بوده دکتر لوئیس تا جای ممکن و گاه با بحث‌های مفصل به

روش استدلالی ادامه داده و در پایان بیان کرده که فعلاً با این شواهد و استدلال‌ها فلان نتیجه همچنان معتبر است. (نمونه این گونه مباحث استدلالی را می‌توان درباره دیدار عطار و مولانا (لوئیس، ۸۲/۱۳۸۶) و یا درباره مکان نامعلوم شمس مشاهده کرد. (لوئیس، ۲۶۲/۱۳۸۶)

جامعیت کتاب

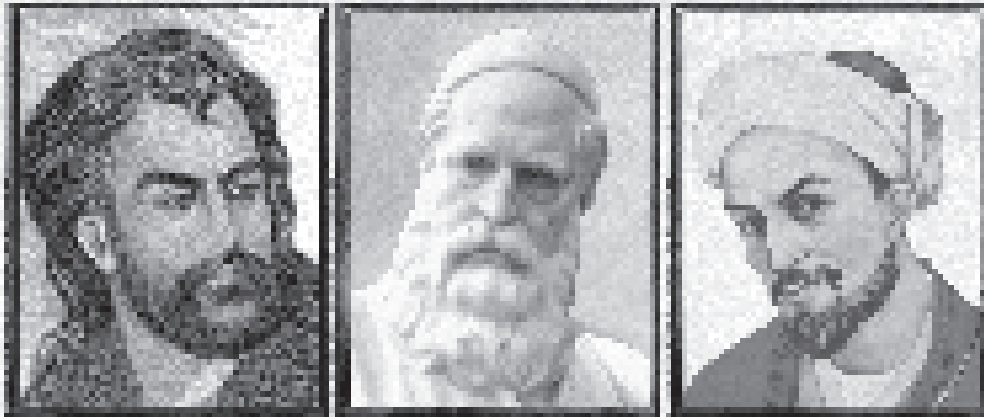
در معرفی کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب می‌توان گفت این اثر در حوزه مولاناپژوهی همچون دایرةالمعارفی است که با تکیه بر رویکردی تاریخی نگاشته شده است. همان طور که از عنوان کتاب بر می‌آید، این اثر از حیث زمان دیروز تا امروز را و از نظر مکان شرق تا غرب قلمرو مولانا را در بر می‌گیرد.

امروز حتی اگر خواننده‌ای درصدد تهیه یکی از آثار مولانا یا آثار مربوط به مولانا برآید، برای شناخت نسخه‌های معتبر آن و یا شناخت آثار عالمانه‌ای که درباره مولانا نوشته شده می‌تواند به کتاب لوئیس و توضیحات او درباره آن آثار مراجعه کند.

در این کتاب لوئیس پس از درآمد، نخستین فصل را که براساس تحقیقات فریتز مایر سوئسی است (لوئیس، ۵۶/۱۳۸۶) با عنوان بهاءالدین‌ولد سلطان علماء آغاز می‌کند او با روش و رویکردی تاریخی و آمیخته به استدلال گرد زوایا و خفایای زندگانی بهاءالدین می‌گردد تا چهره واقعی او را از لابه‌لای افسانه‌ها و داستان‌های مورد علاقه برخی از شیفتگان خیال‌پرداز بهاءالدین به خواننده واقع‌گرا معرفی کند.

دکتر لوئیس این گونه تحقیقات و اطلاعات تاریخی-زندگینامه‌ای را تا اواسط کتاب دنبال و در ادامه در آغاز فصل هفتم کتاب آن مطالب را به طور بسیار مختصر و فشرده بیان می‌کند و جدولی تاریخی از رویدادهای

●●● اثر در حوزه
مولاناپژوهی همچون
دایرةالمعارفی است که
با تکیه بر رویکردی
تاریخی نگاشته شده
است. همان طور که از
عنوان کتاب بر می‌آید،
این اثر از حیث زمان
دیروز تا امروز را و
از نظر مکان شرق تا
غرب قلمرو مولانا را در
بر می‌گیرد ●●●

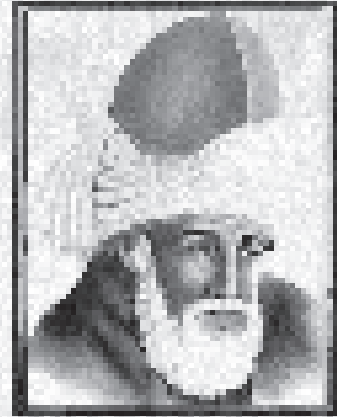
●●● در آن دوران
لوئیس از آن که پیروی
از مولانا در آمریکای
شمالی رو به فزونی
داشته خرسند بوده اما
امروز نگران آن است که
فرهنگ عوام در پیام
مولانا رخنه کرده و علاوه
بر تحریف آن ممکن
است متاع معنوی مولانا
به کالایی تجاری و مادی
تبدیل شود ●●●

خاندان ولد تا درگذشت مولانا ارائه می‌دهد این جدول که مختصریست مفید، با تولد بهاءالدین ولد در حدود سال ۵۴۷ هـ ق آغاز و با درگذشت مولانا در سال ۶۷۲ به اتمام می‌رسد. در دو فصل بعد (فصل ۸ و ۹) او دیگر از مولانا می‌گوید نه درباره مولانا. در آغاز این بخش نسبتاً مختصر بحث عروضی کوتاهی در مورد شعر فارسی آمده و پس از آن اشعاری از غزلیات شمس، مثنوی و رباعیات مولانا انتخاب شده‌اند. دکتر لوئیس بر این اشعار حاشیه‌هایی هم نوشته است، که شامل حوادث تاریخی، تلمیحات و برخی اصطلاحات ادبی نیز می‌شود. در فصل نهم، بخش معارف مولانا، که بیشتر بر مثنوی تکیه دارد برخی از مضامین کلیدی افکار مولانا، مانند صورت و معنی، عقل و جان، جبر و اختیار ... مطرح و به طور مجزا شرح شده است و در ذیل هر موضوع ابیات شاهد نیز آورده شده، که به جز پنج بیت این فصل، کلیه شاهد‌های دیگر از مثنوی مولانا انتخاب شده است.

در فصل‌های بعد از فصل نهم مسایل مربوط به دوران پس از حیات مولانا آغاز می‌شود و تا روزگار ما ادامه می‌یابد که شامل اطلاعات مفید و خواندنی بسیار است. دکتر لوئیس همانطور که اطلاعات مربوط به مولانای دیروز را موشکافانه مورد نقد و بررسی قرار داده چهره مولانای امروز را نیز به تصویر کشیده است. به طوری که یک خواننده آمریکایی-که مخاطب اصلی این کتاب است- یا هر خواننده انگلیسی زبان دیگر بتواند با چهره واقعی مولانا که در دنیای غرب گاهی دستخوش تغییر واقع شده و نیز با بازتاب افکار مولوی در جهان پس از او آشنا شود.

در فصل دهم کتاب که با عنوان «سلسله مولویان» نامگذاری شده است، تاریخچه‌ای از سلسله مولویان همراه با توضیح برخی از آداب و مناسک و معرفی تعدادی از چهره‌های این سلسله آمده است. در این بخش سالشماری از مولویان پس از مولانا گنجانده شده که با اختلاف پیروان بر سر جانشینی و انتخاب حسام‌الدین چلپی در سال ۶۷۲ هـ ق آغاز و به فاروق همدم چلپی که در سال ۱۳۷۵ ش. به این مقام منصوب شده و چلپی امروز سلسله مولاناست ختم می‌شود. همچنین منابع و مآخذ اطلاعاتی درباره پسران، نوادگان و مشایخ مولویان نیز در این فصل معرفی شده‌اند. فصل یازدهم کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب رویکردی تاریخی-اسلامی به تحقیقات راجع به مولانا دارد. به عبارت روشن‌تر در این فصل به حضور مولانا در جهان اسلام پرداخته شده است. ایران، هند، عثمانی، پاکستان، افغانستان و نیز جهان عرب سرزمین‌هایی هستند که لوئیس درباره آنها اطلاعاتی که شامل مولوی‌پژوهان و آثار برجسته آنهاست، می‌دهد. در این بخش او به مولوی‌پژوهی و مولوی‌پژوهانی پرداخته است که با رویکردی اسلامی به مولانا نگرسته‌اند که از این میان می‌توان به نام کسانی چون علامه محمد اقبال لاهوری و دکتر عبدالکریم سروش اشاره کرد.

«آغاز آشنایی غرب با مولانا» عنوان فصل دوازدهم کتاب لوئیس است که از تأثیر مولویان بر ذهن

غربیان شروع می‌شود و به «رونق بازار تصوف» ختم می‌گردد. او در اینجا توضیح می‌دهد که ابتدا این مولویان بودند که باعث جلب توجه مسافران و دیپلمات‌های اروپایی به تصوف شدند و احتمال می‌دهد که قدیمی‌ترین سفرنامه اروپائیان سفرنامه جرجیوس مجارستانی باشد که در آن به آداب درویشان و سماع مولویان پرداخته شده است. (لوئیس، ۶۳۰/۱۳۸۶) چندان غیر طبیعی نیست که آنچه مورد توجه این مسافران اروپایی بوده همین «درویشان چرخزن» یا «درویشان رقصنده» با آن آداب ظاهریشان بوده‌اند.

لوئیس می‌نویسد رفته رفته در قرن نوزدهم برخی از آثار مربوط به تصوف و ترجمه بخش‌هایی از مثنوی معنوی به زبان‌های اروپایی انتشار یافت. عده‌ای از روحانیون مسیحی که از انتشار و محبوبیت رباعیات خیام نگران شده بودند و می‌دیدند که مردم اهل کلیسا به اشعار خیام روی آورده‌اند، دست روی دست گذاشتند تا اینکه یک روحانی اسکاتلندی به نام ویلیام هیستی (۱۹۰۳-۱۸۴۲) که اشعار مولانا را پادزهری برای اشعار خیام می‌دید اشعار مولانا را در اختیار مردم قرار داد. (لوئیس، ۶۴۲/۱۳۸۶ و ۶۴۳)

نکته دیگری که باعث شد غرب از افکار مولانا استقبال کند روحیه مدارا طلبانه اوست. این مطلب را در کتاب لوئیس ذیل مبحث «مولانا مکتب مدارا و مطالعات تطبیقی ادیان» به خوبی می‌توان مشاهده کرد. همچنین در لابه‌لای سطور کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب می‌توان دریافت که روحیه مدارا طلب مولانا برای خود فرانکلین لوئیس نیز از اهمیت بالایی برخوردار بوده است. نگاه مهرآمیز لوئیس به مدارای مولانا موضوعی است که نگارنده در تحقیق پایان نامه به آن پرداخته است. در ادامه این فصل لوئیس منتقدانه به رویکرد غیراسلامی برخی به مولانا پرداخته و بعد از این مختصری از مولویان روزگار ما و رونق بازار تصوف در غرب خصوصاً در آمریکا سخن می‌گوید.

فصل سیزدهم کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب به «تاریخ مولانا پژوهی» اختصاص دارد. خواننده این فصل درخواهد یافت که این مثنوی و شروح آن که امروز در دست ماست حاصل کدام تلاش‌ها و زحمات طاقت‌فرسا بوده است.

آن طور که از فصل قبل یعنی «آغاز آشنایی غرب با مولانا» مشخص شد در اوایل آشنایی غرب با مولانا آنچه بیشتر مورد توجه قرار گرفته بود رقص درویشان چرخزن و برخی آداب ظاهری مولویان بود. اما در این فصل لوئیس علاوه بر محققان شرق از غربیانی سخن می‌گوید که بیشتر به مفهوم تصوف و کلام مولانا توجه کرده‌اند تا به مراسم ظاهری سلسله‌های مولویان. در کل او مولوی پژوهان متعددی از غرب و شرق را نام می‌برد اما برای نه تن از ایشان سرفصلی جداگانه باز کرده است. همچون فصل قبل، در این فصل نیز می‌توان سر رشته‌هایی را به دست آورد تا

●●● نکته دیگری

که باعث شد غرب از

افکار مولانا استقبال

کند روحیه مدارا طلبانه

اوست. این مطلب را در

کتاب لوئیس ذیل مبحث

«مولانا مکتب مدارا و

مطالعات تطبیقی ادیان»

به خوبی می‌توان مشاهده

کرد. همچنین در لابه‌لای

سطور کتاب مولانا دیروز

تا امروز، شرق تا غرب

می‌توان دریافت که

روحیه مدارا طلب مولانا

برای خود فرانکلین

لوئیس نیز از اهمیت

بالایی برخوردار بوده

است ●●●

●●● انسان شاید
هرگز کتابی چون
مثنوی تصنیف نکرده
باشد. سخن زیبا و
زشت در آن فراوان
است، هر دو در
حد عالی، حکایات
مستهجن و داستان‌های
اخلاقی صرف، لطائف
شاعرانه و مضامین
سست کودکانه
و نکته‌های خردمندانه
و لطیفه‌های دلپذیر،
آمیخته به فکاهیات
بی‌مزه، در آن بسیار
است ●●●

دریابیم چگونه برخی از آثار ادب فارسی به دنیای خارج معرفی شده‌اند. از این رو فصل سیزدهم کتاب لوئیس گاه برای ما نقش راهنمایی را ایفا می‌کند تا روش‌های مؤثرتر در شناساندن ادبیات فارسی به جهان را بهتر بشناسیم و بیشتر بر آن مواضع تأکید کنیم.

از موارد خواندنی این بخش نقل قول‌هایی است که گاه از محققین غربی دربارهٔ مولانا آورده شده است. واکنش‌هایی که این محققان بزرگ هنگام رویارویی با افکار بلند مولانا نشان داده‌اند خود بیانگر ژرفا و تازگی سخن مولاناست که اینگونه باعث اعجاب آنان شده است. از نمونه‌های این نقل قول‌ها در کتاب لوئیس می‌توان به مطالبی اشاره کرد که در حاشیهٔ نسخهٔ مثنوی سر ویلیام جونز (۱۷۹۴-۱۷۴۶م) دربارهٔ مثنوی نوشته شده است. جونز قاضی شرق شناس و زبان‌شناس نامور انگلیسی است که کشف پیوند میان زبان‌های هند و اروپایی را به او نسبت می‌دهند (لوئیس، ۶۷۸/۱۳۸۶) وی دربارهٔ مثنوی می‌گوید:

«انسان شاید هرگز کتابی چون مثنوی تصنیف نکرده باشد. سخن زیبا و زشت در آن فراوان است، هر دو در حد عالی، حکایات مستهجن و داستان‌های اخلاقی صرف، لطائف شاعرانه و مضامین سست کودکانه، نکته‌های خردمندانه و لطیفه‌های دلپذیر، آمیخته به فکاهیات بی‌مزه، در آن بسیار است؛ با همه ادیان رسمی سر ریشخند دارد و دینداری از آن می‌بارد؛ مانند جنگلی است درهم و برهم در ناحیه‌ای خوش آب و هوا، که گل‌های با طراوت و بوی دد و دام سراسر آن را در برگرفته است. هیچ سرایندهٔ دیگری را نمی‌شناسم، مگر چاسر و شکسپیر، که بتوان مولانا را به حق با وی همانند کرد.» (لوئیس، ۶۷۹/۱۳۸۶)

و نیز سخن نیکلسون: «مثنوی دامنهٔ نبوغ اعجاب آور جلال‌الدین را در شاعری کامل‌تر نمایان می‌سازد تا دیوان شمس تبریز. غزل‌های مولانا بر بلندترین قله‌هایی که شعر انگلیخته از مکاشفه و شور و جذبه بر آن قادر است، پرگشوده و همین غزل‌ها کافی است که او را ملک‌الشعرای بلامنازع ملک عرفان کرده باشد. اما این غزل‌ها در عالمی سیر می‌کنند که با مشاهدات عادی زندگی فاصله بسیار دارد، و کسی جز «غیب بینان» و «اهل شهود» بر آن آگاه نیست، حال آنکه مثنوی در درجه اول، بر مسائل و تفکراتی نظر دارد که با شیوه زندگی کردن، فایده و معنی حیات انسان ارتباط پیدا می‌کند.» (لوئیس، ۶۸۳/۱۳۸۶)

و نیز از نیکلسون: «آشنایی بسیار همیشه مایهٔ دلسردی نیست، کلماتی که سی و پنج سال پیش دربارهٔ مثنوی به کار بردم و او را بزرگترین شاعر عارف همهٔ روزگاران خواندم، امروز هم به چشم من عین صواب است در چه جای دیگری می‌توان صور متسلسل و متنوع هستی کل را در درازنای زمان تا ابدیت چنین بی‌پرده دید؟!» (لوئیس، ۷۳۱/۱۳۸۶) و همچنین از ادوارد گرنویل براون (۱۹۲۶-۱۸۶۲) دربارهٔ مولانا:

«او بی تردید نامدارترین شاعر صوفی است که از ایران برخاسته، اما مثنوی عارفانه او شایسته آن است که در زمرهٔ منظومه‌های بزرگ همه روزگاران قرار گیرد.» (لوئیس، ۶۸۱/۱۳۸۶)

پس از تاریخ مولانا پژوهی، فرانکلین لوئیس فصل جدیدی را با عنوان «ترجمه‌ها، انتقال‌ها، بازنویسی‌ها، روایت‌ها، و تقلیدها» باز می‌کند. آن طور که لوئیس نقل می‌کند در اوایل امر نگاه غرب بیشتر متوجه حافظ، سعدی، فردوسی و جامی بود. پس از ترجمهٔ عالی ادوارد فیتز جرال خیا هم بر

●●● او از خوانندگان
 اخیر ایران کسانی همچون
 محمدرضا شجریان، شهرام
 ناظری، مرضیه، پریسا و ...
 را نام می‌برد و از نوازندگان
 هنرمندانی مانند؛ استاد
 حسن کسایی و شاگردش
 محمد موسوی، حسین
 عمومی، محمدرضا لطفی
 و... را به مخاطبانش معرفی
 می‌کند ●●●

بچه

آنها اضافه شد و شعر فارسی شهرت مطلوبی در دنیای غرب یافت. اما هنوز مولانای غرب با خیام و حافظ فاصله بسیار داشت تا این که اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم رفته رفته مولانا هم مورد توجه دنیای غرب قرار گرفت و جایی در قفسه‌های کتاب اهل اندیشه پیدا کرد. (لوئیس، ۱۳۸۶/۷۴۹)

در این فصل دکتر لوئیس ترجمه‌های گوناگونی از آثار مولانا را معرفی می‌کند. ترجمه‌هایی به زبان انگلیسی، فرانسه، آلمانی، ترکی، اسپانیایی، سوئدی، لهستانی، روسی، ژاپنی و حتی عبری. این فصل که تاریخچه‌ای از ترجمه‌های آثار مولانا را به زبان‌های مختلف در بر می‌گیرد حاوی مطالبی است تا خواننده از وضعیت این ترجمه‌ها آگاهی یابد و بتواند پاسخ به سؤال‌هایی از این قبیل که: «آثار مولانا به چه زبان‌هایی، با چه کیفیتی و چه مقدار ترجمه شده است؟» دریافت کند.

البته باید ذکر کرد که یکی از جدیدترین ترجمه‌های مثنوی، بعد از نگارش کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب انجام شده است. بنابراین در کتاب لوئیس از این ترجمه‌ها ذکر به میان نیامده و آن ترجمه‌ای است از مثنوی براساس تصحیح محمد استعلامی (ویکیپدیا، ۱۳۸۹) که یک افغانی مقیم آمریکا به نام جاوید مجددی در حال انجام آن است و تاکنون دفتر اول و ظاهراً دفتر دوم آن آماده شده است و آن طور که دکتر حسن لاهوتی می‌گوید، ترجمه او از کیفیت بالایی برخوردار است. این مترجم از سن دوازده سالگی در آمریکا زیسته است. (لاهوته، ۱۳۸۹)

آخرین فصل کتاب لوئیس، فصل پانزدهم، با عنوان «مولانا بر صفحه چندین رسانه» به بازتاب مولانا در رسانه‌های عصر جدید پرداخته است. تابلوهای نقاشی، نوارها، سی‌دی‌ها، فیلم‌ها، نمایش‌ها و نیز سایت‌های اینترنتی از مواردی هستند که لوئیس از آنها سخن می‌گوید.

بدون شک در دنیای جدید و عصر اطلاعات چند رسانه‌ای (Multimedia) نیاز به مرجعی برای معرفی منابع چند رسانه‌ای ضروری‌تر به نظر می‌رسد و از این جهت کتاب لوئیس که در اصل مخاطبانش آمریکاییان هستند، می‌تواند در معرفی مولانا و شعر و زبان فارسی مؤثر واقع شود.

از موارد عمده مورد بحث لوئیس در این فصل بازتاب اشعار مولانا در دنیای موسیقی است. او در این جا برخی از کنسرت‌هایی را که با اشعار مولانا یا برای مولانا برگزار شده معرفی می‌کند و درباره هر کدام مختصری شرح می‌دهد. در ادامه همین بحث، مبحث جداگانه‌ای با عنوان فرعی شعر خوانی به زبان فارسی باز شده که بیشتر به ایران اختصاص دارد و ضمن آن اشاره‌ای به افغانستان و پاکستان شده است.

از آنجا که موسیقی در معرفی ادبیات و فرهنگ یک ملت جایگاه ویژه‌ای دارد، دکتر لوئیس در این بخش مختصر اطلاعاتی جدید و خواندنی درباره وضعیت عمومی موسیقی ایران و خوانندگان و نوازندگان دیار وارثان مولانا در اختیار مخاطبان خود قرار می‌دهد. او از خوانندگان اخیر ایران کسانی همچون محمدرضا شجریان، شهرام ناظری، مرضیه، پریسا و ... را نام می‌برد و از نوازندگان هنرمندانی مانند؛ استاد حسن کسایی و شاگردش محمد موسوی، حسین عمومی، محمدرضا لطفی و... را به مخاطبانش معرفی می‌کند. (لوئیس، ۱۳۸۶/۸۴۶-۸۴۰)

پژوهان، میدان تحقیق بسیار محدودتر می‌شود. از آنجا که اینترنت در جهان امروز و در تحقیقات علمی نقش بسیار برجسته‌ای دارد، نویسنده کتاب مولانا دیروز تا امروز، شرق تا غرب ذیل عنوانی مجزا، «مولانا در اینترنت» نوزده پایگاه اینترنتی را با شرحی مختصر معرفی کرده تا خوانندگان کتابش بتوانند به سهولت اطلاعاتی مختلف راجع به مولانا به دست بیاورند. (لوئیس، ۱۳۸۶/۸۵۳-۸۵۰)

نتیجه

در پایان باید گفت هر چند در کتاب مولانا دیروز تا امروز شرق تا غرب آمده که مخاطبان اصلی آن آمریکاییان هستند، اما مولوی پژوهان و دوست‌داران مولانا در سایر ملل نیز این کتاب را سومند خواهند یافت چرا که نیمه دوم این کتاب مملو است از اطلاعات جدید درباره مولانا که دکتر لوئیس با ذکر منابع و مآخذ متعدد آنها را گردآوری کرده است. هدف این نوشتار آن بود تا گامی کوچک در معرفی این اثر و پدید آورنده آن برداشته شود، زیرا این کتاب آن گونه که باید، شناخته نشده و هنوز جای خود را در قفسه‌های کتاب‌فروشی‌های ما باز نکرده است. امید است که راه هموارتری برای همکاری این مولوی پژوه با پژوهشگران داخلی ایجاد شود.

از فحوای سخن لوئیس که با خانواده‌ای کردنژاد وصلت کرده چنین برمی‌آید که او به صدای شهرام ناظری علاقه ویژه‌ای دارد. رگه‌های این علاقه را می‌توان در اشعار انتخابی فصل هشت کتابش نیز مشاهده کرد، چرا که از مجموع سی و هشت غزل برگزیده از دیوان شمس تا آنجا که نگارنده اطلاع دارد شش غزل آن را شهرام ناظری در قالب تصنیف خوانده است که مطلع آن غزل‌ها چنین است: یار مرا غار مرا، عشق جگرخوار مرا، آب حیات عشق را در رگ ما روانه کن؛ مطرب مهتاب رو آنچه شنیدی بگو، دلا نزد کسی بنشین که او از دل خبر دارد، اندک اندک جمع مستان می‌رسد، در هوایت بی‌قرارم روز و شب. (لوئیس، ۱۳۸۶/۴۸۲ - ۴۴۳)

اما از صدای سخن موسیقی که بگذریم به مطلب مهم دیگری می‌رسیم که لوئیس به آن نیز پرداخته است. امروزه تحقیقات اینترنتی از ضروریات هر علم محسوب می‌شود و باید گفت که متأسفانه در اغلب دانشگاه‌های ما کمتر به آن توجه شده به طوری که حتی در بسیاری از «کتابخانه‌های» دانشگاه‌های مادر هم شبکه جهانی اینترنت (نه اینترنت) به سهولت در اختیار دانشجویان قرار نمی‌گیرد و در نتیجه علاوه بر اتلاف وقت دانش

منابع

- دین لوئیس، فرانکلین. (۱۳۸۵). مولانا دیروز تا امروز شرق تا غرب. ترجمه حسن لاهوتی. تهران: نامک.
دین لوئیس، فرانکلین. ایمیل به نویسنده. آوریل ۲۰۱۰. [ارتباط‌های شخصی با نویسنده]
سایت شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، وب سایت تخصصی. (آخرین بازنگری، ۵ بهمن ۱۳۸۹)
www.persian-language.org
لاهوته، حسن. (۱۳۸۹). گفت و گوی تلفنی با نویسنده. ۷ مرداد ۱۳۸۹. [ارتباط شخصی]
Encarta 2008. Microsoft Corporation. (2008). Washington: Microsoft Corporation.[CD ROM].
NPR. (October 2010). NPR Radio. English. "Interview with Dr. SayyedHossein Nasr". (Morning Edition, October 2010).
www.wikipedia.org

●●● هر چند در کتاب
مولانا دیروز تا امروز
شرق تا غرب آمده که
مخاطبان اصلی آن
آمریکاییان هستند،
اما مولوی پژوهان و
دوست‌داران مولانا
در سایر ملل نیز این
کتاب را سومند خواهند
یافت ●●●